

О.В. Кононенко
аспірант

Науковий керівник: **В.І. Онопрієнко**,
доктор філософських наук, професор,
Національний авіаційний університет

Наслідки маніпулятивних стратегій у культурі суспільства

У статті розглянуто наслідки маніпулятивних стратегій та їх вплив на культуру суспільства.

В статье рассмотрены последствия манипулятивных стратегий и их влияние на культуру общества.

In the article the consequences of manipulative strategies, and their influence, are considered on the culture of society.

Ключові слова: маніпуляція, маніпулятивна стратегія, суспільна свідомість, культура суспільства, масова комунікація.

Постановка проблеми

За останні десятиріччя суспільна свідомість у зв'язку з розвитком та трансформаціями самого суспільства зазнала істотних змін. У здійсненні владних впливів пряма пропаганда та ідеологічний тиск втрачають свій ефект, натомість виникає низка прийомів, технологій прихованого впливу на аудиторію через канали засобів масової комунікації (ЗМК). Йдеться про особливі прийоми маніпулювання суспільною свідомістю, технології, що вибудовані на врахуванні різних умов перебігу соціальних комунікацій і, насамперед, соціокультурних чинників, які їх зумовлюють. Таким чином, можна говорити про маніпулювання стереотипами, цінностями, міфологемами суспільної свідомості тощо. Всі вони, а також специфічні механізми побудови маніпулятивного впливу мають соціокультурний зміст та навантаження. Фактори, що детермінують маніпулятивний вплив, складаються на базі різних проявів феномена влади (влади економічної, політичної, статусної). В основу влади можуть бути покладені стратифікаційні процеси на рівні класів, соціальних груп, культурна диференціація, що зумовлюють потребу односторонньої реалізації цілей конкретного комунікатора.

Основна функція маніпулятивного впливу – здійснення влади шляхом прихованого контролю над комунікативною ситуацією, думкою, діями та поведінкою реципієнта з метою реалізації односторонніх цілей комунікатора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Термін «маніпуляція» вперше був введений психологічною наукою, де проблема тика маніпуляцій активно обговорювалася. Її розгляду присвячені праці С. Доценко, В. Лепського. Низка робіт прикладного характеру – Ю. Крижанської, В. Третякова, Г. Мельника, Д. Карнегі, Е. Шострома та ін. – присвячені вивченню психологічних чинників та механізмів маніпуляцій у спілкуванні. Меншою мірою представлені праці соціально-філософського плану щодо маніпулювання суспільною свідомістю. Це розробки Ю. Хабермаса, Г. Дебора, І. Гофмана. Систематичний аналіз понять «на-товп», «публіка» представлений у роботах таких відомих вчених, як Г. Лебон, Г. Тард,

З. Фрейд, С. Московічі. В контексті соціокультурного функціонування засобів масової комунікації маніпуляції згадуються у В. Борева, А. Коваленка, В. Теріна. Соціально-філософський аспект маніпуляцій у неомарксистському контексті відображено у працях Н. Лимнатиса та С. Кара-Мурзи.

Як правило, термін «маніпулювання» використовується у нестрогій формі або як інтуїтивно зрозумілий. Проте є і ґрунтовніші розробки цього поняття, які дозволяють говорити про маніпулювання як соціокультурний феномен (Є. Доценко).

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Провівши аналіз наукових досліджень з вказаної проблематики, можна зробити висновок про наявність проблемних аспектів, які залишилися поза увагою сучасних досліджень, зокрема, що стосується впливу маніпулювання на культурну свідомість суспільства.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в концептуалізації явища маніпулятивного впливу на суспільну свідомість, встановлення його зв'язків з соціокультурними процесами, з'ясування наслідків маніпулятивного впливу в комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Існує багато можливостей впливати на свідомість людини. Маніпуляція наявна всюди, де має місце взаємодія між людьми. Узагальнюючи досвід маніпулювання, суб'єкт маніпуляції прагне врахувати стан масової свідомості, її очікування та прагнення, наявні проблеми, сенсації, які хвилюють громадську думку, та інше.

Якщо стратегія маніпулювання масовою свідомістю спирається на певну ідеологію, то тактика маніпулятивної діяльності є, фактично, пропагандистською практикою [3, с. 73]. Однак маніпулювання наявне лише там, де є свобода вибору або хоча б формальна можливість альтернативної дії. У такому разі, той, ким маніпулюють, загалом не усвідомлює маніпулятивного впливу (навіпаки, видимість свободи змінює вплив маніпулятора) [4, с. 14].

Причиною маніпулювання, на думку М. Чукаса, є не прогрес техніки та масових комунікацій, а зіткнення інтересів соціальних груп, боротьба між впливовими групами, які обстоюють право на своє існування або намагаються зміцнити власну владу. В основі таких маніпулювань – прагнення представити свої вузькі меркантильні інтереси як такі, що відповідають прагненням цілого суспільства [5, с. 210].

У повсякденному житті ми не звертаємо особливої уваги на взаємозв'язок та взаємовплив речей, зокрема на взаємозалежність психологічних впливів та їхню дію на політичні вчинки та оцінки. Людина живе не тільки у фізичному світі, який об'єктивно існує, а й у штучно створеній атмосфері – ноосфері, кажучи конкретніше – у штучно створеній людиною системі культури. Саме в ній сьогодні повною мірою відбувається зомбування окремих людей чи натовпу та маніпулювання їхньою свідомістю [6, с. 90].

Маніпуляція, за визначенням Є. Доценка, є видом психологічного впливу, мистецьке виконання якого призводить до прихованого збудження в іншої людини прагнень, які не збігаються з її актуальними бажаннями [7, с. 145]. Ступінь успішності маніпуляції значною мірою залежить від того, наскільки широким є арсенал засобів психологічного впливу, який використовує маніпулятор, і наскільки гнучко він його використовує.

Причиною маніпулятивного впливу на соціальному рівні є здійснення комунікатором влади (соціальної, економічної, політичної та ін.), яка обумовлена соціальною чи культурною диференціацією суспільства. В умовах сучасного розвитку суспільства маніпулятивна технологія складається цілеспрямовано як пошук нових знань та їх систематичне застосування.

Маніпулятивний вплив має не лише форму, але й зміст. Основним його змістом є соціальна інформація, бо, оперуючи її складниками, маніпулятор здійснює вплив. Зміст соціальної інформації розкривається через її знакову систему, яка інтерпретується реципієнтом і являє собою в комунікації певне відображення реальності.

Негативні наслідки маніпуляції зумовлені технологізацією процесу впливу, що може призвести до спрощення соціальної свідомості, через зростання маніпулятивних зусиль, а також до відчуження людини від частини інформаційних процесів суспільства, зменшення інноваційної активності внаслідок включення її в комунікацію як пасивного об'єкта маніпуляції.

Маніпулювання знаками, символами та стереотипами свідчить про неоднакову ціннісну інтерпретацію соціальної реальності. Категорія цінність дає можливість здійснення маніпулювання за допомогою усунення образів, поведінки, традицій, норм, елементів матеріальної та духовної культури.

Висновки

Маніпулятивний вплив має певні соціокультурні наслідки для суспільства, які потребують вивчення з позиції нейтрального підходу. Сама маніпуляція є явищем ні корисним, ні шкідливим, вона лише окреслює способи здійснення комунікації.

Маніпулятивна стратегія орієнтується на бездоганне знання та врахування психологічних станів об'єкта впливу, вміння непомітно і спритно змінити думку людини, домогтися від неї потрібних маніпуляторів дій.

Список використаних джерел

1. Коваль О.А. Маніпулювання релігійною свідомістю: сутність і засоби 2006 року : автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.11 / О.А. Коваль ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 18 с.
2. Мотузенко Б.І. Соціокультурні аспекти маніпулятивного впливу : дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Б.І. Мотузенко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 252 с.
3. Любимый Я.В. Современное массовое сознание. Динамика и тенденции развития / Я.В. Любимый. – К. : Наук. думка, 1993. – 139 с.
4. Лимнатис Н. Манипулирование: сущность, проявление, пути снятия (философский и социально-политический анализ) / Н. Лимнатис. – М. : Экономическая демократия, 2000. – 216 с.
5. Choukas, M. Propaganda Comes of Age / M. Choukas. – Washington, 1975. – 342 p.
6. Пірен М.І. Основи політичної психології : навч. посіб. / М.І. Пірен. – К. : Міленіум, 2003. – 372 с.
7. Доценко Е.Л. Психология манипуляции. Феномены, механизмы и защита. – 3-е изд., исправ. и перераб. / Е.Л. Доценко. – СПб. : Речь, 2003. – 294 с.
8. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : АСТ, 2008. – 352 с.
9. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия / Л.А. Киселева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1978. – 160 с.
10. Бергсдорф В. Власть и язык: Исследование политической терминологии ФРГ / В. Бергсдорф // Язык и идеология : реф. сб. АН СССР. – М. : ИНИОН, 1987. – 115 с.